In wat voor land leef ik eigenlijk? Anil Ramdas, onmogelijk kosmopoliet

Amatmoekrim, K.D.

Citation
Amatmoekrim, K. D. (2023, September 26). *In wat voor land leef ik eigenlijk?: Anil Ramdas, onmogelijk kosmopoliet*. Retrieved from https://hdl.handle.net/1887/3641967

Version:	Publisher's Version
License:	Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden
Downloaded from:	https://hdl.handle.net/1887/3641967

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

13
De wereld die niet meer bestaat

> Het is een hele merkwaardige gewaarwording, dat je ineens weer in je jeugd stapt – die er niet is.
>
> Anil Ramdas

Na zijn dood zou er veel geschreven worden over hoe Anil nergens thuis was, hoe hij nergens thuiskwam. Hij verhuisde in zijn leven meermaals. Van het stille, landelijke Nickerie waar hij zijn vroegste jeugd in comfortabele luwte doorbracht, naar Paramaribo waar de geschiedenis zich onder zijn ogen voltrok. Daarna naar Nederland, waar alles leek op wat hij erover had gelezen, en toch zo verschrikkelijk anders was. Hier wisselde hij weer van plek, maar nu in sociaalmaatschappelijk opzicht. Hij begon als een van de vele immigranten, een van de vele buitenlanders of gelukszoekers, en speelde zichzelf in de kijker als toonaangevend publicist. Hij vertrok vrijwillig voor maanden naar Curaçao, voor weken naar Zimbabwe, Tanzania, Kenia, voor jaren naar India. En al die indrukken hadden effect op hem, op zijn blik op de wereld. Ze transformeerden hem en voegden zelfbeelden toe. Maar nu was de wereld om hem heen veranderd zonder dat hij had gekozen ernaartoe te verhuizen. Hij had dat al meegemaakt in Suriname, waar het sentiment na 1980 zo plotseling en zo gruwelijk omsloeg dat het kon uitmonden in de decembermoorden. Hij zou nooit meer terug kunnen naar Suriname, niet voorgoed. In zo'n land kon hij niet wonen.

Maar dat hij nergens thuis was, was slechts ten dele waar. Want Anil kon Nederland nooit achter zich laten. Het was het land waarvoor hij had gekozen, en waar hij zich intens bij betrokken voelde. In

zijn literatuuropvatting betekende schrijven: trachten te veranderen wat verbeterd kon worden. Weggaan uit Nederland zou hem als schrijver, zelfs als mens, ongeloofwaardig maken. Opgeven was geen optie. Minder idealistisch worden, evenmin.

Tegelijkertijd was er veel aan de hand in zijn persoonlijke leven. Wat ooit begon als drinken voor de gezelligheid met de jongehondenclub van *Het Blauwe Licht*, was uitgegroeid tot een onversneden, verwoestende verslaving. Hij wist het, maar hij stond er hulpeloos tegenover. Misschien was het een vorm van egoïsme, zoals verslavingen soms zijn. Hoe dan ook was het een onderdeel van zijn leven geworden, zo groot, zo zwaarwegend, dat het de liefde die hij deelde met het knapste meisje van Paramaribo verwoestte. Chandra kon het, na India, na De Balie, bijna niet meer opbrengen om met hem samen te wonen. Misschien moest Nederland maar even wachten om bijgestuurd te worden. En was het goed voor iedereen als hij naar Suriname ging. Misschien vond hij daar rust, voor even.

Het ontslag bij De Balie was om meerdere redenen een bittere pil. Natuurlijk was er de gevoelde vernedering dat het hem niet was gelukt om er het bruisende, belangrijke debatcentrum van te maken dat hij voor ogen had gehad. Hij zal zich bovendien bewust zijn geweest van de op volle toeren draaiende geruchtenmachine, de manieren waarop men elkaar in de Amsterdamse goegemeente smakelijk vertelde over hoe vaak, hoe dronken, hoe erg van de trap, het met hem gesteld was geweest. Daar kwam bij dat hij de rol van broodwinnaar uiterst serieus nam. Mrinal, zijn zoon, ging naar de International School in Hilversum, hoe hoog het jaargeld ook was. Zijn dochter Nezjma studeerde in Londen – ook niet de goedkoopste stad om te verblijven. Zijn vrouw mocht het aan niets ontbreken. Dat hij zijn vaste baan verloor, was dus niet alleen gezichtsverlies, maar vooral ook verlies van hoognodige inkomsten. Nu hij weg was als directeur had hij alleen nog zijn column in *NRC Handelsblad*. De inkomsten daarvan waren niet voldoende om zijn gezin mee te onderhouden. In zijn agenda van 2005 zijn aantekeningen te vinden die kunnen wijzen op de geldzorgen die

hem na het aangekondigde ontslag plaagden. Hij overweegt erin hoeveel hij kon vragen voor een lezing, en op sommige bladzijdes staan nog een aantal keer losse bedragen neergeschreven, alsof hij piekerde over hoe hij het tekort aan inkomen zou kunnen ondervangen.

Volgens zijn vriendin Maltie Punwasi lag zijn verlangen om een goede kostwinner te zijn in het verlengde van de verwachtingen die hij van huis uit had meegekregen: een goede, succesvolle zoon zijn. Zijn ouders niet tot schande zijn. En te zorgen voor de mensen die hij tot zijn familie rekende. En zoals succes niet alleen tot zijn eigen persoon strekte, zou falen ook niet alleen hemzelf raken. 'Hij moest van zichzelf de sterke man zijn,' zei Punwasi over hem. 'Er mochten geen zorgen zijn, alles moest lopen.'

In *Badal* waren later ook hierin weer duidelijke parallellen aan te wijzen, zoals toen hij schreef over hoe wederzijdse verwachtingen en sociale druk in zijn protagonist leidden tot onzekerheid:

> Badal ergerde zich aan de energie die zijn vrouw stak in het ophouden van de schone schijn, maar hij begreep het wel en deed eraan mee. Hij wilde ook niet dat iedereen zou weten dat hij zijn gezin niet op een fatsoenlijke manier kon onderhouden, dat hij faalde, als kostwinner. (Ramdas 2012: 57-58)

Geld betekende echter niet alleen dat de schijn van voorspoed eenvoudiger op te houden was – het betekende ook een betere relatie tussen Badal en zijn vrouw. In de roman stelde het de hoofdpersoon in staat het huis uit te breiden met een op zichzelf staande werkkamer. Ruim en comfortabel genoeg om zich in terug te trekken, zich onder te dompelen in het werk – en zich nog minder met het gezin te bemoeien: 'Hoe meer hij verdiende, hoe minder last hij en zijn vrouw hadden van elkaar.' (Ramdas 2012: 233)

In de werkelijkheid van 2006, na het ontslag bij De Balie, waren de spanningen binnen het gezin onder andere door Anils drankgebruik enorm opgelopen. Chandra kon zich later nauwelijks herinneren hem überhaupt gezien te hebben ten tijde van De Balie. Nadat ze terug waren gekomen uit India, had zij er haar handen vol aan om de kinderen

weer op de rit te krijgen, te zorgen dat iedereen zijn plek weer vond in Nederland. Haar man bemoeide zich er nauwelijks mee. Chandra: 'Anil was alleen maar met zijn werk bezig.' Hij had enorm opgekeken naar een positie als deze, had het een grote eer gevonden om ervoor gevraagd te worden. Toen het uit zijn vingers glipte, nam het drinken toe, ook stiekem. Hij verloor zijn rijbewijs, werd rondgereden door een zwager van Chandra. Het drinken verhevigde en de afstand tussen de twee mensen die al zo lang zo diep van elkaar hielden, werd gaandeweg onoverbrugbaar. Vrienden herinneren zich hoe Anil zich terugtrok in zijn werkkamer, er soms nauwelijks uit kwam, en hoe hij tegelijkertijd een grote invloed had op de sfeer in het gezin. Stephan Sanders wijst erop dat de keuze van Anil om naar Suriname te vertrekken, juist onder de omstandigheden van dat moment, vooral pragmatisch van aard was. 'Hij kon ook wel denken, oké ik heb nu geen geld, het gaat slecht met mijn huwelijk, ik zou niet weten wat ik moet gaan doen. Oh kijk, er is een beurs. En dan kon hij ook echt zo vertellen: "Wat ik altijd heb gewild, is een beurs voor Suriname." We hadden daar echt nog nooit over gesproken, maar […] die vindingrijkheid had hij ook. Dat vond ik ook leuk aan hem, dat hij zo het leven te slim af was, weet je wel? Een soort van Anansi-achtigheid had hij.'

Het was in elk geval van het allergrootste belang dat hij zijn plek in de wereld opnieuw vond. Ook al joeg de zoektocht hem waarschijnlijk ontzettend veel angst aan, en had zijn zelfvertrouwen een grote knauw gekregen na de mislukte exercitie met De Balie. Hij was, zei Pieter Hilhorst later, sowieso veel angstiger dan mensen dachten. Bang om te falen, en bang om door de mand te vallen. Toch was terugtrekken voor hem nooit een optie. Hij moest dóór. Pieter Hilhorst: 'Hij vond altijd, als je ergens bang voor bent, dan moet je een stap vooruit doen in plaats van twee stappen achteruit. Maar wel een ijsschotsspringer. Dus als je een rivier over moet steken, niet teruggaan. Doorgaan, dus van de ene ijsschots op de andere springen. En daardoor was er ook een soort angst, er komt een moment dat ik door de mand val. Maar zijn benadering was: als ik word betrapt, *up and over*.'

Up and over werd het dus. Een jaar weg uit Nederland zou hem

misschien helpen om zijn positie te herijken. Bovendien zou het ruimte geven om het stof te laten neerslaan. Hij regelde een 'schrijfopdracht' zoals hij het in verschillende e-mails noemde,[1] vroeg geld aan bij een niet heel erg voor de hand liggend fonds, het NCDO, een kenniscentrum voor burgerschap en internationale samenwerking (Pieter Hilhorst: 'Er waren altijd wel mensen die fan van hem waren en dingen voor hem wilden regelen. Dat was ook met het NCDO. Dat paste er niet helemaal in maar dan wist hij toch wat te regelen'), en tekende een contract bij De Bezige Bij voor een boek over Paramaribo 'om te weten te komen hoe de stad van zijn jeugd in deze eeuw functioneert'.[2]

De rest van zijn geld verdiende hij met zijn tweewekelijkse column in *NRC*. Hij zou een jaar wegblijven, zijn vrouw en kinderen zouden hem halverwege het jaar een keer opzoeken. Nadat hij alles geregeld had, zette hij zich op het vliegtuig naar Paramaribo, waar hij in november 2006, daags na Onafhankelijkheidsdag, landde.

Trieste dagen zou je over moeten kunnen slaan

De opdracht voor in het boek *Paramaribo, de vrolijkste stad in de jungle* was een liedtekst van Randy Newman, 'It's a Jungle Out There', de titelsong van de Amerikaanse politieserie *Monk*. De tekst beschreef een overvolle en chaotische wereld waarin talloze gevaren ons bestaan bedreigen, terwijl de ik-persoon zich als enige van die gevaren bewust is:

> It's a jungle out there / Disorder and confusion everywhere / No one seems to care / Well I do / Hey, who's in charge here? […] People think I'm crazy, 'cause I worry all the time / If you paid attention, you'd be worried too / You better pay attention / Or this world we love so much might just kill you.

Het is interessant om te bedenken waarom Anil juist deze opdracht had meegegeven aan het boek dat hij schreef nadat hij een jaar in de stad van zijn jeugd had doorgebracht. Wie het nummer luisterde, zou het misschien opvallen dat de pessimistische tekst botste met het vrolijke, upbeattempo van de muziek. Het geeft de woorden een manische,

bijna waanzinnige lading. Een interpretatie die zich daarbij opdringt: de zanger, observator en ik-persoon houdt vast aan zijn sombere lezing van de wereld – tegen de dwingende stroom van een luchthartige en zorgeloze omgeving in. Het was een tegenstelling die niet toevallig ook terugkwam in de essays die Anil bundelde in het boek. Aan de ene kant was daar de stad en haar inwoners: optimistisch tegen wil en dank. Daar tegenover stond Anil: de tijdelijke bewoner die zijn omgeving tegen het licht hield – misschien wel tegen het licht van zijn eigen zorgwekkende werkelijkheid. In zijn column van 15 januari 2007 – hij was toen nog geen twee maanden in Suriname – schreef hij over de Surinaamse realiteit:

> Men is meestal niet verzekerd tegen ziektekosten en elke calamiteit wordt daardoor een ramp, want er is ook niets gespaard, niemand heeft een reserve en de toekomst is hoogst onzeker en we doen allemaal alsof er niets aan de hand is en we gaan vrolijk naar het casino. (Ramdas: 2007a)

In de columns die hij in de rest van het jaar over zijn verblijf schreef, beschuldigde hij Suriname en de Surinamers van gebrekkige realiteitszin, diepgewortelde inefficiëntie, gebrek aan toekomstvisie en verwoestende identiteitspolitiek.[3] Zelfs zijn speelse vergelijkingen waren veelzeggend, bijvoorbeeld toen hij een op het oog onschuldig feestje in Paramaribo vergeleek met een sleutelscène uit de oorlogsfilm *Apocalypse Now*. In het leeuwendeel van zijn stukken stelde hij, net als Randy Newman in het nummer 'It's a Jungle Out There', de tot droefenis en angst stemmende werkelijkheid tegenover een bijna manisch-clowneske manier om met die werkelijkheid om te gaan. Opvallend is daarbij natuurlijk dat 'de' werkelijkheid samenviel met de eigen, geleefde werkelijkheid van de observator, in dit geval Anil Ramdas. Zijn verwesterde blik zag een puinhoop waar Surinamers zelf een volwaardige samenleving ervoeren. Dat deze werkelijkheden onverenigbaar met elkaar bleken, was misschien wel een van de grootste decepties die hem stond te wachten.

Een plek buiten de wereld: vervreemding en eenzaamheid

De eerste aantekening die hij in zijn agenda maakte nadat hij in Suriname was aangekomen, was op 7 december: '9:30 met Edje op stap'. 'Edje' was Edgar Ho, een van Ramdas' oudste vrienden. Ho was in 2004 terugverhuisd naar Suriname, dus toen Anil in 2006 voor langere tijd in Paramaribo verbleef, konden ze elkaar weer regelmatig ontmoeten. Van alle plekken waar Anil in Paramaribo kwam, en van alle mensen met wie hij in die periode omging, voelde hij zich het meest thuis bij 'Edje' en diens vrouw. Ze spraken zelden tot nooit af in bars, deels omdat Ho zich daar niet thuis voelde tussen de 'bewonderaars' die graag een praatje met Anil aanknoopten en de zakelijke afspraken die hij er regelmatig had. Deels was het omdat hun vriendschap zich altijd al in het huiselijke had afgespeeld: films kijken (Ho reisde in die tijd veel naar China waar hij de beste arthousefilms uit Italië, Korea, China en Japan vond) en rustig bij elkaar zijn. Het ging niet goed met Anil, dat zag zijn oude vriend ook. Ho meende dat dit vooral kwam omdat Anil in een lastige levensfase zat: net als veel mannen rond hun vijftigste jaar, moest hij opnieuw zijn plek in het leven bepalen. Ho meende dat Anil had besloten om naar Suriname te komen, in zijn eentje, om 'even de boel op een rijtje te zetten'.

Na een kort verblijf in hotel Residence Inn – waar het internet niet of extreem slecht werkte – week Anil uit naar Zeelandia Suites, het hotel dat gelieerd was aan het immens populaire café 't Vat. Hij plaatste zichzelf daarmee in het hart van het uitgaansgebied van Paramaribo. 't Vat was de plek waar tout Suriname bij elkaar kwam om gezien te worden. De bekende kunstenaar Erwin de Vries had er een eigen tafel (hij had hem zelf beschilderd en aan de eigenaar van 't Vat geschonken met als voorwaarde dat steeds als De Vries het etablissement bezocht, zijn tafel door het personeel naar buiten gedragen werd). Journalisten, kunstenaars, directeuren, muzikanten: iedereen die iemand was, kwam bij 't Vat. Voor Anil was het letterlijk een kwestie van zijn kamer uitkomen, en hij stond in het midden van alles. Centraler dan deze plek, kon bijna niet. 't Vat kwam regelmatig terug

in het boek dat hij uiteindelijk over zijn periode schreef – hoewel niet altijd even positief. Vooral de eigenaar van het café en het hotel, Jan van Charante, kreeg ervan langs als zijnde een onsympathieke man met een slechte band met zijn personeel.

Na de Zeelandia Suites vertrok Anil naar Noord-Paramaribo, waar hij aan de Van Roosmalenstraat een appartement had gehuurd. Hier had hij geen last meer van geluidsoverlast, of van te veel afleiding van zijn werk. Wat hij echter had onderschat was hoe groot het isolement in dit deel van de stad zou zijn. Liepen kennissen makkelijk langs toen hij nog bij 't Vat logeerde – 'op' Noord (zoals Surinamers het zeiden) kwam niemand toevallig. Wilde hij hier iemand zien, dan moest hij een afspraak maken. Het verdiepte zijn eenzaamheid op een manier die hij misschien zelf niet verwacht had. Het is niet moeilijk om te zien hoe zich dat vertaalde in zijn werk: in een aantal stukken, zowel in de krant als in de bundel, was zijn eenzaamheid bijna tastbaar, bijvoorbeeld toen hij zich afgesneden zag van de buitenwereld toen de grote regentijd het complete internet- en telefoniesysteem plat had gelegd. 'Dat ene kleine touwtje waaraan Suriname vastzit aan de wereld was geknapt,' verzuchtte hij in een column die hij, heel toepasselijk, 'Eenzaamheid' noemde. Over zijn isolement dat daarvan het gevolg was, werd door de omgeving nogal lacherig gedaan. Maar, schreef Anil, besefte men wel wat de invloed was van een te grote eenzaamheid op liefde? Wat was liefde eigenlijk nog, in tijden van eenzaamheid? Behalve dat het een te nadrukkelijke verwijzing was naar de beroemde roman van Gabriel García Márquez, was 'eenzaamheid minstens zo dodelijk als cholera'. (Ramdas 2007e)

In plaats van actief het gezelschap van mensen die hij vertrouwde op te zoeken, trok hij zich steeds verder terug in zijn schulp. Vrienden die hem opzochten, schrokken van de staat waarin ze hem troffen. Toen Anil vier maanden in Suriname was, kwam Stephan Sanders samen met zijn partner over uit Nederland om hem op te zoeken. '[H]et was echt verschrikkelijk wat we aantroffen. […] Zijn psoriasis had heel erg opgespeeld. En hij was eigenlijk alleen maar bezig te

drinken van 's ochtends tot 's avonds. Het was ontluisterend. Heel zwaar om te zien.'

Sanders herinnerde zich dat Anil afspraken niet nakwam, of vreselijk dronken aankwam, of soms zelfs gewoon niet kwam opdagen. Een keer belde hij af 'met een enorme smoes, maar ook echt zo dat ik zei: Anil dit is een smoes. Je bent stomdronken. En toen zei ik: dan zie ik je overmorgen, dan kom ik langs. En dan was hij gewoon niet thuis. Het was vermijdingsgedrag van zijn kant.'

Hij trachtte goede vrienden af te stoten, soms ook door ze te beledigen, en hij kon zich daarbij onuitstaanbaar gedragen. Maltie Punwasi herinnerde zich een avond in een kroeg aan de Waterkant in Paramaribo. Ze had Anil opgehaald en zou hem ook weer thuis afzetten. Hij bleef echter nieuwe glazen wijn bestellen, ook nadat ze had aangegeven te willen vertrekken, en hij weigerde met haar mee te gaan. Toen hij vervelend tegen haar begon te doen, had ze er genoeg van en vertrok. Terwijl ze wegreed, bedacht ze zich en keerde om. 'Ik ben teruggegaan, ik zeg: je stapt nu in. En ik breng je naar huis.' Overvallen door haar besluitvaardigheid, gehoorzaamde hij schoorvoetend. Zij besefte toen al dat hij probeerde om mensen van zich af te duwen, dat hij probeerde 'te slaan voordat hij geslagen werd', zoals Punwasi het zelf noemde. Zij liet zich echter niet wegduwen. 'Wat hij ook deed, al had hij me een dag ervoor voor schut gezet – ik stond er de volgende dag wéér. Ik heb hem nooit in de steek gelaten.'

Het was een verregaande loyaliteit die Anil van meer vrienden eiste, maar die misschien niet geheel wederkerig was – en die daarom niet iedereen (meer) voor hem kon opbrengen. Zijn vriend Pieter Hilhorst had hem bijvoorbeeld graag op willen zoeken in Suriname. Vooral toen hij via via hoorde dat het niet goed met hem ging. Hij deed het echter niet, omdat hij inmiddels wist hoe ingewikkeld de vriendschap met een verslaafde in elkaar stak; alsof hij de verslaving van zijn vriend 'goed moest breien'.

Schrijven in de hoop om thuis te komen

In *Paramaribo, de vrolijkste stad in de jungle* legde Anil uit wat voor boek hij had willen schrijven en welke vragen hij zich had voorgenomen om te stellen. De werkelijkheid bleek anders dan hij zich vooraf, in Nederland, had voorgesteld. De literaire wereld van Suriname ('eigenlijk een grote bedoening, waarbij vrienden elkaar stukjes voorlazen' (Ramdas 2009: 215)) bleek te oninteressant om een hoofdstuk aan te wijden en voorgenomen diepgravend journalistiek werk over de criminaliteit in de stad werd efficiënt tegengewerkt door bureaucratisch personeel en zwijgzame topambtenaren. Overal waar hij kwam werd hij bovendien met argusogen bekeken: 'Ik was niet vreemd genoeg, en niet Surinaams genoeg. […] Maar iets daartussenin, een ex-Surinamer, een onechte Nederlander, dat riep problemen op. Dat schiep wantrouwen omdat je, zoals ik al zei, het land eerder had verraden.' (Ramdas 2009: 224) Dat hij zo hard uitviel tegen het land en zijn bewoners, kwam in zijn eigen ogen misschien nog het meest voort uit de ambitie die hij voor zijn geboorteland had. Want natuurlijk kon hij met een vergeeflijker blik kijken en wijzen op de aandoenlijkheid van de omgeving en de warmte van het volk, 'maar ik weigerde het domweg te accepteren, ik weigerde mij neer te leggen bij het idee dat dit alles was, het hoogst haalbare van dit volk in deze stad'. (Ramdas 2009: 237)

Het kwam op vrienden over alsof hij tegen beter weten in had gehoopt thuis te komen in het land dat hij decennia geleden had achtergelaten. Maltie Punwasi, de vriendin die weigerde hem in de steek te laten, was jarenlang vooral een goede kennis van Chandra. Anil kende ze als de wat afwezige echtgenoot die zich zelden buiten zijn werkkamer vertoonde. Ze leerde hem daarom pas echt kennen toen zij in 2006 en 2007 meerdere keren naar Suriname reisde in verband met een aantal liefdadigheidsprojecten. Op verzoek van Chandra zocht ze Anil op, vooral om te zien of hij het goed maakte of, zoals hij bij hun eerste ontmoeting in Paramaribo gekscherend zei: 'om te zien wat ik hier uitspook'. Hun ontmoetingen ontwikkelden zich al snel tot een war-

me vriendschap die deels gebaseerd was op hun vergelijkbare jeugd. Net als bij Anil was Malties jeugd getekend door ouderlijke ruzies en spanningen. Chandra hoopte dat het gedeelde trauma haar echtgenoot wat steun zou bieden. Maltie: 'Want die onrust die zij bij hem zag, herkende ze ook bij mij. Het verband is dat je altijd op zoek bent naar geborgenheid, naar warmte, naar liefde, naar erkenning. En je wil het altijd goed doen omdat je… Je wil niet falen. Je mag niet van jezelf falen.'

Het bleek inderdaad een stevige basis te zijn voor een vriendschap waarin Anil over onderwerpen durfde te praten die hij bij anderen misschien ontweek. Als Maltie in Suriname was, dan reed hij met haar langs de adressen uit zijn jeugd.

> Hij is veel bezig geweest met waar hij gewoond heeft. We hebben rondjes gereden [in de] Celinastraat. Waar dat huis stond, hoe dat huis er toen uitzag. Welke ondeugende dingen hij gedaan heeft. Hij ging eigenlijk ook een beetje terug naar zijn eigen jeugd, en dat beeld werd alleen maar triester. […] Maar hij is niet alleen gegaan om een boek te schrijven over Suriname. Hij heeft deze opdracht ook gedaan omdat hij voor zichzelf ook een aantal dingen nog moest checken, te weten moest komen en ook moest loslaten.

In zijn column voor *NRC* schreef hij in februari 2007 dat hij zich verzette tegen het thuis voelen in een stad die niet meer vertrouwd voelde: 'De stad zoals die was in mijn herinnering, is er niet meer. De stad waar ik altijd tegen iedereen zo bevlogen over vertelde, die stad heeft me belazerd door niet meer te zijn zoals ik het me herinnerde.' (Ramdas 2007c)

Misschien was de behoefte aan dat gevoel van 'thuis' gegroeid na zijn terugkeer uit India in 2003. Hij wist zich toen niet meer thuis in Nederland, als hij dat ooit wel echt was geweest, deels omdat Nederland hem opeens grover, onvriendelijker, zelfs barbaarser voorkwam dan vroeger. Dat het vaderland India ook geen thuis was, had hij toen al ervaren. De Balie, waarvan hij een cultureel en intellectueel huis had willen maken, was hem nu ook ontglipt. Wat restte, was het gezin en dan misschien toch, uiteindelijk, het geboorteland. Dat de plek

waar hij opgroeide niet meer bestond, kwam hard aan. Het boek kreeg niet de vorm die hij voor ogen had gehad. De mensen werkten niet mee, het land was weliswaar nog herkenbaar, maar hij was zelf te veel veranderd om zich er nog thuis te voelen. Hij was een onderzoeker, 'iemand die belangstelling had voor de samenleving op een andere manier dan waarop men het zich voorstelde'. Hij, Anil Ramdas, was daarmee van geen enkele betekenis in Suriname. Erger nog, hij was er 'domweg ondenkbaar'. Halverwege de zoektocht gaf hij het op, en zat zijn tijd uit in de gevangenis van de geest dat zijn geboorteland bleek te zijn: 'dit Macondo, waar ik zulke hoge verwachtingen van had'. (Ramdas 2009: 225)

Sociaal en intellectueel isolement

Terwijl Anil in Nederland een bescheiden roem genoot, kende in Suriname slechts een handvol mensen hem. Het lijkt erop alsof hij niet helemaal kon wennen aan de anonimiteit. Zijn vriend Edgar Ho had bijvoorbeeld het gevoel dat wanneer ze ergens zaten, Anil ervan uitging dat andere gasten of voorbijgangers hem kenden, terwijl dat niet per definitie zo was. Een aantal mensen die zijn werk wel kenden – en waardeerden – hielden hem zo nu en dan een hand boven het hoofd. Televisie- en filmproducent Eddy Wijngaarde was zo iemand, net als de jurist en publicist Carlo Jadnanansing. Het zou ook op voorspraak van deze laatste zijn dat Ramdas een lezing verzorgde bij de Rotary Club. De twee mannen ontmoetten elkaar op de herensociëteit Het Park waar Anil als introducé van een ander naartoe was meegenomen. Jadnanansing, die een bewonderaar was van Anils werk, stelde voor dat hij een serie van drie lezingen zou verzorgen. Anil stemde in. Het zou echter bij de eerste lezing op 23 oktober 2007 blijven.

Zijn 'stiefvader' Ram Hiralal was erbij toen hij die avond het spits van de serie afbeet voor een publiek van Rotaryleden in hotel Krasnapolsky. Volgens hem sprak Anil de leden erop aan maatschappelijke betrokkenheid te veinzen, terwijl ze er in werkelijkheid vooral op uit waren

om hun eigen positie te versterken. Suriname miste, in Anils ogen, een visie voor de toekomst. In plaats van zich op nieuwe technologieën te richten bleef het land gericht op uitputtelijke bodemschatten. Het onderwijs was niet goed toegerust om nieuwe generaties klaar te stomen voor de toekomst.

Het publiek reageerde furieus op zijn woorden. Een bron die anoniem wil blijven zegt over de sfeer tijdens de lezing dat het ermee begon dat het publiek onbekend was met Anils werk – en daarom ook met zijn stijl. Ze voelden zich overvallen door de kritische toon van zijn lezing. De mensen in de zaal werden tijdens zijn voordracht steeds onrustiger, en toen de vragenronde aanbrak was de sfeer vijandig, op het agressieve af. Het leidde ertoe dat de organisatie ter plekke in overleg met Anil besloot om het vragenrondje vroegtijdig af te kappen, en om de twee geplande lezingen te doen vervallen. Jadnanansing bracht Anil naar huis, en herinnerde zich jaren later nog dat zijn gast zichtbaar aangeslagen was.

Oude wijn in nieuwe zakken

Anil was een van die mensen die weg waren gegaan, hoog en droog in het Westen zaten toen Suriname door een extreem moeilijke periode was gegaan. Tussen hem en de 'echte' Surinamers stond 'altijd weer, het verraad van degenen die naar Nederland waren gevlucht. Ik merkte die vijandigheid sinds dag één, de houding dat men niet op mij zat te wachten en wie ik wel dacht dat ik was.' (Ramdas 2009: 222) In Suriname was men niet in staat over zijn eigen rancune heen te stappen, stelde Anil na een jaar in Paramaribo te hebben rondgelopen.

Met dit soort opmerkingen maakte hij natuurlijk geen vrienden. Maar het is te eenvoudig om te stellen dat de Surinaamse elite te gevoelig was om kritiek te accepteren. Anils manier van kijken werd door sommigen vooral beschouwd als gedateerd: het was een perspectief dat al vaker was uitgeschreven. Het enige bijzondere aan zijn stukken was dat het dit keer niet een witte maar een bruine Nederlander was die het land bezag vanuit een westers perspectief – met bijbehorende arrogantie. In de ogen van vakgenoot Iwan Brave – journalist eerst bij *Het*

Parool en later hoofdredacteur bij *De Ware Tijd* – herhaalde Anil vooral de trucjes waarmee hij eerder zo veel lof vergaarde – als een ex-voetballer die nog een keer zijn oude kunstje wil laten zien. Het Suriname dat hij beschreef in zijn columns tijdens het verblijf in Paramaribo in 2007 bestond volgens Brave allang niet meer: 'Het leek wel alsof hij in de jaren negentig rondliep. Hij kwam met een aantal clichés die ik zelf al over Suriname in 1996 had gepresenteerd. Al was het misschien zo, maar dat was al genoeg gedaan over Suriname.' De vergelijking tussen het moderne, ontwikkelde Westen, waarvan het achterlijke, onverbeterlijke Suriname het steevast verloor, was niet meer dan oude wijn in nieuwe zakken.

Volgens filmproducent Eddy Wijngaarde werd Anil gewoonweg niet geaccepteerd in Suriname, 'en dat voelde hij'. Wijngaarde zelf had juist grote waardering voor Anils analytisch vermogen en zijn kritische blik. Tegelijk wist hij uit eigen ervaring dat juist die eigenschappen in Suriname niet werden gewaardeerd. Áls men al over Anil sprak, dan was vooral zijn drankgebruik onderwerp van gesprek. Voor de rest werd hij volkomen genegeerd. Wijngaarde: 'Ze zagen hem niet staan en niet zitten en niet liggen.'

Maltie Punwasi beaamt dat Anil in zijn jaar in Suriname doodongelukkig was.

Hij had zich bij haar en bij andere vrienden meermaals beklaagd over het intellectuele niveau waardoor hij omgeven was. Edgar Ho: 'De *New Yorker* vond hij fantastisch. De mensen hier hebben daar nog nooit over gehoord. Daarvoor kiest men Suriname. Je kiest Suriname om je af te sluiten van de wereld. Je denkt, ik ben veilig hier in Suriname. De wereld hoort me niet.'

Het punt is natuurlijk, dat Anil juist wel gehoord wilde worden. Onbegrepen, genegeerd en uiteindelijk doodgezwegen, schreef hij dat de Surinaamse intelligentsia op hem overkwam als 'danig verbitterd, verongelijkt, zuur, ongastvrij, kleingeestig en potsierlijk'. (Ramdas 2009: 223) Het klonk als een afrekening, en dat was het misschien ook wel.

Als een schim langs de muren

'Ik had het erg naar mijn zin in Zeelandia Suites,' schreef Anil in *Paramaribo*, 'ik kon het uitstekend vinden met het personeel en samen met hen haatte ik de malle directeur.' (Ramdas 2009: 70) Die malle directeur was 'niet echt een aanspreekbare man […] kaal en licht van kleur en men zei dat hij een opleiding tot arts had gevolgd'. (Ramdas 2009: 28) Jan van Charante, eigenaar van Zeelandia Suites en het ernaast gelegen 't Vat, was een lichtgekleurde Surinamer en was inderdaad bedrijfsarts in Nederland voordat hij terugkeerde naar zijn geboorteland om er in het ziekenhuis te werken. Hij richtte 't Vat op als plek waar collega-artsen en andere vrienden elkaar na het werk troffen. Dat Anil hem 'haatte' hoorde hij pas later, toen *Paramaribo* was gepubliceerd en hij er van verschillende kanten op werd gewezen hoe zijn voormalige gast kennelijk over hem dacht. Hij keek ervan op, want van enige animositeit was voor zover hij het had gemerkt, geen sprake. Het zou kunnen zijn, zo merkte Van Charante jaren later fijntjes op, dat Anil gepikeerd was omdat hij graag zijn verblijf in Zeelandia Suites wilde verlengen maar daar niet de (fikse) korting voor kreeg die hij wilde. Een andere aanleiding voor de vileine opmerking aan zijn adres kon Van Charante niet bedenken. Hij en Anil spraken zelden met elkaar, en hij herinnerde zich hem als een kalme man die achter in de zaak een tafeltje koos waaraan hij in alle rust dronk, boeken las en van tijd tot tijd met mensen sprak. Wat hem wel opviel, steeds opnieuw, was de manier waarop Anil de zaak binnenkwam. Normaliter staken gasten dwars de zaak door, hier en daar mensen begroetend, zoekend naar een vrij plekje om te zitten. Zo niet Anil. Hij kwam zo onopvallend mogelijk binnen en gleed dan 'als een schim' langs de muren naar een van de tafels achter in de zaak.

Van Charantes observatie past in het beeld dat ontstaat bij Anils jaar in Suriname. Enerzijds koos hij ervoor om plekken te bezoeken waar mensen hem zouden kunnen kennen. 't Vat bijvoorbeeld was bij uitstek een plek waar de culturele elite elkaar trof en waar mensen samenkwamen die hij openlijk bewonderd had, zoals kunstenaar Erwin

de Vries. Maar terwijl anderen *centre stage* namen in een dergelijke omgeving, koos Anil ervoor om meer langs de kant te zitten, onopvallend maar zichtbaar genoeg voor de mensen die hem wél zouden willen aanspreken, bijvoorbeeld omdat ze hem herkenden uit de Nederlandse media. Dat waren vaak 'Hindostanen uit Den Haag' zoals zijn vriend Edgar Ho zich herinnert: Nederlandse Surinamers die op vakantie waren en graag een bekende landgenoot trakteerden op een drankje of twee. Het waren eerder bewonderaars dan gelijkwaardige gesprekspartners. Mensen voor wie Anil zich niet per se interesseerde maar met wie hij kon verdwijnen in de Surinaamse nacht. Dat nachtleven beperkte zich dan ook niet tot het redelijk overzichtelijke 't Vat. In zijn stukken voerde hij een aantal stamkroegen op, van het populaire Zanzibar en de oudemannenkroeg Café Swans tot de wat duistere Ome Fred aan de Hogestraat. Laatstgenoemd etablissement stond ook wel bekend als Fred Bar en werd vooral door Hindostanen bezocht. Het gebouw stond in 2019 nog steeds 'ingeklemd tussen twee bouwvallige woonhuizen' zoals Anil beschreef. (Ramdas 2009: 42) Het was een donkere kroeg, met zware kozijnen die omhoogschoven over stevige metalen tralies, een bar rechtsachter in de hoek en een handvol vierkante hoge bartafels rondom een poolbiljart. Aan de buitenkant, met uitzicht op de her en der opgebroken stoep en de verwaarloosde straat, was een smal terras met een tweetal tafeltjes omzoomd door een muurtje van gestapelde betonblokken. De Hogestraat was een onooglijke straat in een achterbuurt met wat bordelen en andere bars van hetzelfde twijfelachtige allooi. Fred Bar werd op een gegeven moment – na de periode dat Anil er kwam – overgenomen door No Surrender, de Surinaamse afdeling van de motorclub die in Nederland werd verboden vanwege het vermoeden van illegale praktijken. In Suriname deden geruchten de ronde dat de groep betrokken was bij cocaïnehandel en huurmoorden. Over een van de kopstukken van de motorclub werd gefluisterd dat hij ten overstaan van een vol terras van het bekende Torarica-hotel een Venezolaanse prostituee bijna doodsloeg. Uit angst voor represailles durfde niemand de politie te bellen. Dat juist deze motorclub in het oude pand van Ome Fred zijn clubhuis inrichtte, lijkt veelzeggend. Anil beperkte zich dus in elk

geval niet tot de meer mainstream kroegen die Paramaribo rijk was. Dat kon ook bijna niet, meende Iwan Brave, die eerder de oversteek maakte van Amsterdam om zich te vestigen in Suriname. Het Surinaamse nachtleven had een sterk aanzuigende werking. De dynamiek was (en is) er anders dan in het Westen: in een derdewereldland als Suriname zoekt iedereen op de een of andere manier zijn geluk. De duisternis is daardoor nooit ver weg. Brave: 'Paramaribo is al geen lichtstad. Als het hier tien uur wordt, krijgt het al iets heel unheimisch. Alsof het al middernacht is. Dat gevoel. Dus je zag ook om twaalf uur letterlijk […] hoe die bovenwereld naar bed ging, en je zag echt zo'n onderwereld opkomen. En de jongens die op straat staan. Duistere figuren.' Brave wil maar zeggen: Paramaribo kan een spookachtige stad zijn waarin de beste verleidingen je precies bieden wat je zelf zoekt. Ook al zoek je geen seks, of vrouwen, of geld. De verleiding voor Anil was misschien wel om bewonderd te worden door drinkebroers die hem vertelden wat hij wilde horen, terwijl hij intussen steeds sneller oploste en verdween in zijn omgeving. Brave: 'Het is de onderkant. Het is de zelfkant van het leven. Zoals vroeger Amsterdam was. […] Het is heel spannend, het is echt heel los. En als je niet oppast dan ga je onderuit in die verleidingen. Al was Ramdas niet met vrouwen bezig, maar misschien komen er wel heel veel nepmatties op hem af. […] Ik denk niet dat hij een vrolijke wereld heeft gezien.'

Het zelf zonder waarde

Intussen begon de jarenlang opgebouwde spanning ook vat op Anils lichaam te krijgen. Hij had altijd psoriasis gehad, maar het was nooit echt verder doorgebroken dan wat droge plekjes op zijn ellebogen. Als kind had hij bij zijn vader gezien hoe de huidziekte kon leiden tot natte, vieze wonden, die zo erg waren dat zijn vader altijd gekleed was in lange mouwen en lange broeken. (Ramdas 2009: 228) De psoriasis liet plekken achter in de kleren van zijn vader, en de zalfjes die hij ertegen smeerde roken vies. Het had hem allemaal als kind met walging vervuld – en met angst dat hem hetzelfde lot zou wachten.[4] Zijn broer Raj kreeg er als volwassen man wel last van, maar Anil droeg de ziek-

te nagenoeg onopvallend met zich mee. Tot nu. In het rampzalige jaar in Paramaribo brak de psoriasis met volle kracht door. Zijn lichaam, zo schreef hij, zat op een dag onder de 'vlekken in grillige vormen als landkaarten. Mijn rug leek een mijnenveld en ook op mijn armen en handen en benen en voeten zaten ze, zo snel en voortvarend dat je ze kon zien opkomen.' (Ramdas 2009: 228) Anil, toch al bovengemiddeld zelfbewust als het om zijn lichaam ging, voelde sterk hoe de mensen die hij noodzakelijkerwijs onder ogen kwam – zijn chauffeur die hem naar de dokter reed, het meisje bij de drogisterij die het recept uit zijn aangetaste handen aanpakte – schrokken bij de aanblik van zijn aangetaste huid. 'Dat was het lastige aan psoriasis: de walging die het opriep bij je medemens. Het was toch vooral een sociale aandoening.' (Ramdas 2009: 229)

Hij mocht wekenlang niet naar buiten en sloot zich verplicht op in de kamer aan de toch al stille noordkant van Paramaribo. De gevoelens van angst en somberheid hadden in deze omstandigheden alle kans om hem te belagen. Wat ze ook deden. 'Ik had geen medicijnen en ik was dus niet bezig beter te worden. Wat deed een verstandige mens in dat geval? Die raakte in paniek. Die werd somber en vervolgens depressief, die werd apathisch en begon de langwerpige tegels op het plafond van zijn slaapkamer te tellen. Negenenzestig in totaal, de halve tegels bij de randen niet meegerekend.' (Ramdas 2009: 229-230)

De keuze om een jaar naar Suriname te komen was voorafgegaan door verlies, verlies van een thuis bij zijn gezin – dat door de opgelopen spanningen niet meer voelde als de luwtevolle haven van waaruit hij ooit de wereld inging. Maar ook verlies van aanzien, nu hij zijn positie bij De Balie verloor, en natuurlijk het verlies van een vast inkomen dat daarbij had gehoord. Hij was uitgesproken instabiel toen hij in november 2006 naar Suriname vloog. Wat hij daar ook had gehoopt te vinden – inspiratie, een gevoel van thuiskomen, rust en een weldadige stilte na de vele ruzies thuis – hij vond het niet. Niet op de plekken die hij kende uit zijn jeugd, die in zijn nieuwe, door zijn kosmopolitische ervaringen die hij in de grote wereld buiten Suriname opdeed gevormde blik onherkenbaar veranderd waren. En ook niet

tussen de andere schrijvers, denkers of wetenschappers met wie hij had gehoopt zinnige discussies te kunnen voeren over de staat van het land. Wat dat gevoel van verlorenheid met hem deed, is subtiel terug te lezen in wat hij schreef in *Paramaribo*. Een bekende toneelschrijfster – wellicht doelde hij op Thea Doelwijt – had hem herkend op een literaire avond in Tori Oso, het literaire centrum van Paramaribo. De schrijfster had hem gewenkt, maar nadat hij naar haar tafel was gekomen, vroeg ze hem fijntjes of hij even ijs voor haar lauw geworden drankje wilde halen. 'Ik schrok van het verzoek,' schreef hij. '[M]aar er zaten zo veel mensen aan haar tafel dat ik moeilijk kon toegeven aan mijn opkomende verontwaardiging.' (Ramdas 2009: 140)

Zelfbewust als altijd omschreef hij zijn verontwaardiging als het letterlijk dalen in waarde. Dat was misschien nog het meest ingrijpende wat er in Suriname met hem gebeurde, ook omdat hij het niet had verwacht. In dit land, in de ogen van de Surinamers, was hij iets anders dan wat hij dacht te zijn, of wat hij wilde zijn. Zijn waarde daalde. Niet zozeer omdat zijn teksten waardeloos waren, maar omdat hij zich niet liet beperken door de lokale regels en gewoonten en daarom niet meer werd gehoord. Het leek wel alsof hij in het geheel een andere taal sprak. Zijn engagement was te kritisch, zijn positie niet genoeg aan etniciteit of geboorteplek gebonden. De mensen met wie hij wel door een deur kon – Eddy Wijngaarde, Carlo Jadnanansing, maar ook de journaliste Marieke Visser met wie hij al eerder correspondeerde – hield hij subtiel af. Op feestjes vertrok hij vroegtijdig en uitnodigingen voor etentjes zegde hij op het laatste moment af. Hij was ontegenzeggelijk eenzaam in het jaar dat hij *Paramaribo* schreef, maar het was een eenzaamheid die hij voor een belangrijk deel verkoos. 'Ik denk dat Anil in wezen gewoon ook niets liever wilde dan gewoon van Suriname houden en door Suriname omarmd te worden,' zei Marieke Visser later. Hij wilde diep vanbinnen 'door de mensen omarmd […] worden, maar hij geloofde niet in zichzelf.' In plaats van vaker thuis bij zijn oude vriend Edgar Ho af te spreken, of Marieke Visser op te zoeken bij haar gastvrije gezin, dronk hij zich een stuk in de kraag met vage figuren die hij niet of nauwelijks kende. Wat hij daar zocht laat zich moeilijk raden. Misschien was het een-

voudiger om op zulke plekken, waar losse of losgeslagen entiteiten, zonder gezicht en zonder letterlijke identiteit langs elkaar bewogen, zichzelf te zijn. Of zichzelf er juist te verliezen, en zich te verdoven tegen de pijn van dat verlies. Gemaakte vrolijkheid en oprechte moedeloosheid schuurden nergens zo dicht tegen elkaar aan als in Paramaribo in 2007. Dat gold niet alleen voor de stad, maar ook zeker voor Anil. In de weken dat hij door de psoriasis veroordeeld was om binnen te blijven, realiseerde hij zich dat hij er misschien wel erger aan toe was dan de mensen die hij zo vol overtuiging de maat had genomen. Hij keek de ene aflevering van de Amerikaanse serie *Monk* na de andere. Het openingsnummer waarnaar hij verwees in de titel van het boek, 'It's a Jungle Out There', zou 'voor eeuwig gegrift zijn in mijn geheugen als de verwoording van de moedeloosheid die een mens kan ervaren in zo'n vrolijke stad als Paramaribo'. (Ramdas 2009: 231)